

ANDRA KALNAČA

Latvijas Universitāte
kalnaca@latnet.lv

Nenoteiksme, modalitāte un verba nullformas latviešu valodā

Nenoteiksme verbāla izteicēja funkcijā blakus verba izteiksmēm un dažādām modālām konstrukcijām ar nenoteiksmi (salikti verbāli izteicēji, ko veido *modālas nozīmes verbi (modificētāji) + nenoteiksme*, un verbāli sastata izteicēji *bija/būs + nenoteiksme*) ir viens no modalitātes izteikšanas veidiem latviešu valodā (Kalnača 2013, 461–462). Nenoteiksme predikatīvā funkcijā (un arī citas minētās konstrukcijas) parasti izsaka vai nu deontisko (1a), vai arī epistēmisko (1b) modalitāti:

- (1) a. *Viņš ir pilsētas mērs, un šai amatā viņam palikt.* (Diena)
b. *Kaut ātrāk tikt atvaļinājumā!* (Apollo)

Nenoteiksmes modāls lietojums neatkarīgi no izteicēja tipa sintaktiski var īstenoties gan saistījumā ar netiešo teikuma priekšmetu datīvā ((1a) piemērs), gan bez tā (1b piemērs).

Galvenais referāta risināmais jautājums ir morfosintaktiskas dabas – kādas ir attieksmes starp nenoteiksmi un modālām konstrukcijām ar nenoteiksmi, kā arī to izteikto modalitāti. Proti, vai nenoteiksme izteicēja funkcijā ir īpašs izteicēja tips (vienkāršs verbāls izteicējs), vai arī tā pārstāv 1) saliktu verbālu izteicēju ar modificētāja nullformu, 2) verbālu sastata izteicēju ar verba *būt* nullformu?

Latviešu un lietuviešu valodniecībā šie jautājumi tradicionāli aprakstīti pretēji. Lietuviešu valodniecībā parasti, aprakstot nenoteiksmes funkcijas, tiek norādīts, ka, lietota izteicējā, nenoteiksme visbiežāk ir saistīta ar kāda modāla verba vai, retāk, verba *būt* nullformu, t. i., nenoteiksme tiek interpretēta vai nu kā salikts verbāls izteicējs, vai arī kā verbāls sastata izteicējs (sk., piem., Paulauskienė 1994; Ambrazas 1996).

Latviešu valodniecībā interpretācija ir atšķirīga. Iespējams, ka to nosaka lielais (piecu) verba izteiksmju skaits, kā arī debitīva kā īpašas izteiksmes nozīmīgā loma latviešu valodā. Turklāt latviešu valodā vispār nav atrodamī piemēri, kur verbs *būt* būtu tagadnē saitiņas funkcijā; teikums **Ko man ir darīt?* nav iespējams. Arī attiecībā uz konstrukciju *modālas nozīmes verbi (modificētāji) + nenoteiksme* (piem., *vajag zināt, var zināt*) nekad nav ticis aktualizēts jautājums par modificētāja nullformu.

Vajadzības un nepieciešamības izteikšanā latviešu valodā galvenā loma ir debitīvam, konstrukcijas ar modāla-jiem verbiem vai ar *bija/būs*, kas daļēji veido debitīva gramatisko sinonīmiju, attiecībā pret debitīvu ir marginālākas, turklāt latviešu gramatikās tās parasti tiek aprakstītas kā “citi vajadzības izteikšanas līdzekļi” (piem., Ahero et al. 1959; Kalnača 2013). Iespējams, tāpēc modalitātes un arī ar tās izteikšanu saistīto gramatisko formu un konstrukciju apraksts veidots no piecu izteiksmju un to ietverto gramatisko formu pozīcijas, kur būtiska loma ir tieši debitīvam.

Lai pamatotu, kāpēc nevar runāt ne par modificētāja, ne *bija/būs* nullformu, referātā iecerēta arī polaritātes pārbaude – sastatīti izteikumi apgalvojumā un noliegumā.

Literatūra

- Ahero A. et al. 1959. *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika*. I. Fonētika un morfoloģija. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.
- Ambrazas V. (red.). 1996. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Kalnača A. 2013. Darbības vārds (verbs). *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina & Juris Grigorjevs (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 456–564.
- Lokmane I. 2013. Vienkārša teikuma formālā (strukturālā) organizācija. *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina & Juris Grigorjevs (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 710–766.
- Paulauskienė A. 1994. *Lietuvių kalbos morfologija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.